

KARACAOĞLAN SÖZLÜĞÜ VE METİN BOZUKLUKLARI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Sıtkı Soylu

Halk şairi, bir bakıma içinden yetiştiği kültürün ve üzerinde yaşadığı coğrafyanın ürünüdür.

Bu nedenle ve özellikle din dışı şiirde; açıklamayı gerektiren dil ve ifade yapısının kaynağı, şairin yaşadığı yörelerde aranmalıdır.

Karacaoğlan'ın belirgin özelliklerinden birisi ve başlıcası; yaşamı boyunca süren gezginciliğin getirdiği birikimle zenginleşen dil dağarcığıdır.

Bu zengin dil yapısı, İshak Refet'i bir sözlük ihtiyacına götürmüş, Sadettin Nüzhet dip not açıklamalarıyla bunu sürdürmüş ve böylece Karacaoğlan metinlerine bir sözlük eklenmesi geleneği oluşmuştur.

Ancak bu sözlük çalışmaları; Karacaoğlan'ın yaşadığı bölgede yaygın bir çalışmaya dayanmadığı için, eksiklikler ve yanlışlıklar kaçınılmaz olmuştur.

Torosların doğusundan batısına ayağının basmadığı oba, diz çöküp oturmadığı çadır kalmayan Karacaoğlan'ın dil yapısını; bütün coğrafi unsarlar ve folklorik değerler araştırılıp değerlendirilmedikçe de bu eksiklik sürece, yanlışlıklar giderilemeyecektir.

Konuya girerken bir kaç örnekle işin inceliğini belirtmek isterim.

Yemeni, Torosların bir ucunda başa örtülen kadın aksesuarı; bir diğer ucunda ise köşker işi ayakkabının adıdır.

Keleş, bir kesimde eşkiya; bir başka kesimde kel; bir başka kesimde çirkin; bir başka kesimde güzel anlamında kullanılır.

İşte Karacaoğlan'ın şiirlerinin neş'esini tam tadabilmek, mesajlarını tam yakalayabilmek, bu zengin aşiret - yörük dil yapısının iyi bilinmesine bağlıdır.

Bize ayrılan süre sınırları içinde; Karacaoğlan sözlüğünün gerekliliğini bir daha vurgulamaya, eksiklik ve yanlışlıklardan da bazı örnekler vermeye çalışacağım.

Şairimizin yaşlılık yıllarında söylediği anlaşılan; "Bir kız bana emmi dedi neleyim¹¹ bağlamalı türkünün son dörtlüğünde (makkap) sözcüğü geçer.

Karacaoğlan der ki nolup nodayım
Akan sular ilen ben de dolayım
Sakal seni makkabınan yodayım
Bir kız bana emmi dedi neleyim.

Bazı metinlerde makkap için karşılık verilmemiş, bazılarında delik delmek için kullanılan burgu anlamına geldiği belirtilmiştir.

Bazı metinlerde ise, makkap ile sakalın oyulmasının garabeti düşünülerek ve yolmak için cımbız kullanılabileceği noktasından hareket edilerek metin:

Sakal seni cımbız ilen yodayım, şeklinde değiştirilmiştir.

Şayet Karacaoğlan makkap ile sakalın yolunmayıp fa oyulacağını düşünseydi:

Sakal seni makkabınan oyayım, der işi bitirirdi.

Böyle yapmadığına göre yanlışlık bizde demektir. Yaptığımız araştırmalarda; Malatya, Adıyaman ve Kahramanmaraş'ın bazı bölgelerinde cımbız yerine makkap sözcüğünün kullanıldığını tesbit ettik.

Şimdi vereceğim bir örnekle de hem bir yanlışlığı belirtecek, hem de folklorik değer taşıyan bir deyimi açıklamaya çalışacağım.

Karacaoğlan yalnızlığını, kimsesizliğini, yoksulluğunu dile getiren (Yok benim) döner ayaklı şiirin tapşırma dörtlüğü şöyle:

Karacaoğlan der ki bre erenler
Ben gidiyom mamur olsun örenler
Gavim gardaş konuştuğum yarenler
Söğündürme çıracığım yok benim.
Metnin aslı budur.

Ancak söğündürme deyiminin anlamı bilinmediği veya iyice araştırılmadığı için metin üzerinde oynanmış.

Sevindirip çıracığım yak benim, veya

Söğündürme çıracığım yak benim, biçiminde değiştirilmiştir.

Hak dilinde "Çıranın yakılması" veya "Çırasının yakılması"

deyimleri, metnin değişik biçimindeki mesaj - vaziyet anlamından tamamen farklı olarak olumsuzluk kaskında kullanılır. Bu kasıt aşıağı yukarı "Yuvasının yapılması" kavramına yakındır.

Metnin bütününde kahir, sitem ve terki sılanın duygusalılığı hakimdir.

Söğündürme çıra ile de. çok değersiz bir **mal** varlıtıt kasdediir.

Bu deyime açıklık getirelim.

Yörük göçünde eşyalar ayrı, hayvanlar ayrı götürülür. Önceden hareket eden eşya ve yüke ağılık denir.

Belli menzillerde ve uygun yerlerde ağılık yıkılarak çadır geçici olarak açılır, Bu çadırlar genellikle Alacık tipi çadır veya çatmalardır.

Çadırın kurulduğu yerde veya göç yolu üzerinde her zaman yakacak odun bulunmadığı için evin kadını biraz tedbiri olmak, biraz da geleneksel tutumluluk yapısından kaynaklanan alışkanlıklarla, ocakta iş bittikten sonra yanan odunların ucunu toprağa veya küle gömerek söndürür. Yanan ocağın su ile söndürülmesinin uğursuzluk getireceği inancı yaygın olduğu için söndürme böyle yapılır. İşte bu yolla söndürülmüş odunlara, yani çıraya söğündürme denir.

Yani söğündürme tıpkı diğer etnoğrafik eşyalar gibi çadır hayatının değersiz bir parçasıdır.

Şiirin *bir* diğer dörüüünde;

Anam atam bir ağılarım yok benim, diye nasipsizliklerden yakınan Karacaoęian;

Söğündürme çıram biie yok anlamında, bir başka yokluğunu ifade etmektedir.

Sözlükler hazırlanırken gözden kaçığına inandığımız bir başka yanlışılıkta: Terevi sözcüğüne Teravih namazı anlamı verilmesidir.

Oturmuş pınara kız ilen gelin

Onlar birbirine arz eder halin

Boğum boğum kınalanmış ak elin

Gelin hiç söylemez kız nazlı güzel, diye başlayan türkünün ikinci dörüüü şöyle:

Tereviye yuyup kodular taşa

Daha ne gelecek sağ olan başa

Tüibent yağlık vurmuş soy hilal kaşa

Gelin hiç söylemez kız nazlı güzel.

Terevi'ye teravih namazı anlamı verilince, metnide düzeltme ihtiyacı doğmuş olacakki. dörtlüğün ilk dizesi

Teraviyi kılıp kodular taş. şeklinde değiştirilmiştir.

Teravih namazı ne çeşmede yunur, ne de yunduktan sonra suyunu çeksün diye taşın üstüne konur.

Elleri boğum boğum kınalı, başına yağlık vurmuş gelinin çeşme başında kız arkadaşıyla evlilik üstüne giriştiği sohbetin konusu arasına teravih namazı girer mi?

Bir daha açalım. Karacaoğlan, genç kıza gelin olan arkadaşının neler anlattığını, başına neler gelebileceğini kendine özgü muzip bir sezgiyle ifade etmektedir.

Burada yunup taş üstüne konan bildiğimiz teredir. Halk dilinde dere kenarında kendiliğinden yetişen dere otunun adı terevidir.

Karacaoğlan şiirlerinde hayii sık geçen sözcüklerden birisi de taydır.

Bu sözcük Yunus Emre'de ve Dedem Korkuna da geçer. Yani enazından 8 asırlık bir geçmişi olan Türkçe bir sözcüktür.

Amana da deli gönül amana

Eyi gün kalmadı devri zamana

Cevheride denk ettiler samana

Yük masnıtın bulmaz tay olmayınca.

Tay sözcüğünün açıklanmasına yardımcı olması bakımından masnıtında açıklanmasına gerek vardır.

Masnıt, Mesnet - İstinattan geiir. Destek anlamındadır ve halk dilinde bu şekle dönüşmüştür.

Yayınlanan metin sözcüklerinde tay. hayvan yükünün iki tarafındaki denklerden her biri anlamına açıklanmıştır.

Gerçi bu anlamda da kullanılabilir. Ama denklemin herbirinden çok, denge anlamında kullanılır.

Tayların denklemin ipi sarıldı, dizesinde açıkça görülüyorki Karacaoğlan dengi ayrı, tayı ayrı kullanmıştır.

Sözcüğün aslı olan taydan; tayağ. dayak, dayanak, sözcükleri üretildiği gibi yürüme hazırlığı içindeki çocukların tay durması, aynı yaşıt olanlar için taydaş deyimini de aynı kökten kaynaklanır.

Taşeli ve Konya yöresinde tayamaz, tayama, teyemez, teyeme ve hatta (E) lerde {1} haline dönüşerek tiyeme, tiye-

mez biçiminde kullanılır.

Meyvesi çok olan dallar için:

"Bu dal bu meyveyi teyemez"

Kalın toprak yığılmış damlar için

"Bu direk bu toprağı tiyemez" gibi değişik biçimde kullanılır.

Özellikle saman ve odun yüklenirken, sapan içine, ucu çatal ve hayvan boyunda bir ağaç tutturulur. Bunu adı da tayak veya dayaktır.

Bu dayak vurulmaz ise hayvanın yüklenmesi mümkün olmaz.

Malatya yöresinde; dağa bu tür odun veya saman yüklemek için gidenlere,

- Tayın Kim? diye sorulduğunu tesbit ettik.

Annenin erkek kardeşi için kullandığımız dayı sözcüğü de, mecazi anlamda böyle bir dayanak veya destek kasdında kullanılır.

Karacaoğlan'ın, "Yiğitte neylesin day'olmayınca" dizesindeki kasıta bu olmalıdır.

Karacaoğlan'daki doğa tutkusuna bağlı olarak en çok kullandığı sözcüklerden daha doğrusu deyimlerden birisi de beş aylardır.

Yayımlanan metin sözcüklerinde bunun karşılığı olarak, bahar - yaz ayları gibi pek açık olmayan bir ifade kullanılmıştır.

Bu sözcük için karşılık arama gayreti, bizi ister istemez aşiret takvimi üzerinde araştırmaya, yani bir folklorik çalışmaya götürmelidir.

Ama uzun bir konudur. Onun için mümkün olabildiğince özetleyerek değinmek istiyorum.

Yani beş aylan deyimini aşiret takvimi içinde açıkığa kavuşturmaya çalışacağım,

Açık doğada yaşamak zorunda olan yürükler, davranışlarını programlarken, yüzyılların gerisinden gelmiş, deneyimlerle zamanlamaları saptanmış bir takvim kullanır.

Bu takvimden kaynaklanan, biraz da kendi sezgilerinden gelen değerlendirmelerle bir aşiret obasının, hava tahmininde bir haftalık veya birkaç günlük süre için yüzdeyüz isabet olduğu görülmüştür.

Göç için, bu takvimde belirlenen belli dönemler beklenir.

Kışın sonu sayılan 40 günlük Erbain ile baharın başlangıcı olan Hamsin bu bölümler içinde en önemli olanlardır.

Erbain, Rumi takvimle 18, Miladi takvimle 31 Ocakta biter.

1 Şubatta Hamsin girer. Elli anlamındaki Hamsin, aşiret arasında aynı zamanda Hams karşılığı olan beş için de kullanılır. Yani Hamsin ile hem eli, hemde beş kastedilir.

Hamsinin içinde 20 Şubattaki birinci, 27 Şubattaki ikinci, 7 Marttaki üçüncü cemre ile 13 Marttaki eski Mart'm girişi vardır.

22 Martta ise Mart dokuzu diye bilinen, artık kışın gerilerde kaldığını müjdeleyen dönem başlar. Bu tarih aynı zamanda Hamisin'in sonudur.

Hamsin'in girişi olan 1 Şubat ile Mart dokuzu diye bilinen 22 Mart arasındaki Hamsin dönemi, Karacaoğlan'ın kasdeğiği beş aylarıdır.

Çukurova bayramlığın giyerken

Şubat ayı kış yelini kovarken, diyerek beş aylarının başlangıcını belirler.

Açılır laleler gülden ziyade

Akar boz bulanık selinden sakın

Lale sümbül bürüsün de gidelim, gibi ifadelerle zaten beş aylarının belirtilerini anlatmaktadır.

Karacaoğlan bu tesbit ve tanımda yalnız da sayılmaz.

Deli Boran;

Yağız atların sekişi

Benli dilberler bakışı

Fıratın coşkun akışı

Benzer beş ay sellerine, diyerek bu belirtiyi vurgular.

İşte bu dönemde karlar eriyerek kuru dereler selle dolar, kardelenin hemen ardından çıkan yaban laleleri bayırları renklendirir, sümbüller kıpırdanır.

Konuşmamı bağlarken bir daha vurgulamak istiyorum.

Çok geniş bir alanda, yani Karacaoğlan coğrafyası diyebileceğimiz geniş bir bölgede; genişliğine ve derinliğine bir sözlük taraması yapılmasına, yanlışlıklardan doğan metin bozukluklarının düzeltilmesine ihtiyaç vardır.

Böylece yeni kuşaklara, arızalardan, bozukluklardan, yanlışlıklardan arındırılmış sağlıklı bir metin verilmiş olur.

Bu sempozyumun, böylesine bir çalışma için, teşvik edici başlangıca vesile olmasını dilerim.